

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Formation of value concept and value creating in urban space production: A political economy approach^{prin}*

Hamideh Farahmandian^{1,} , Seyyed Mohsen Habibi^{2, **}, Hamid Majedi³, Zahrasadat Saeideh Zarabadi^{4,}

¹ Ph.D. Candidate in Urbanism, Faculty of Civil Engineering, Architecture and Art, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

² Professor, Department of Urban Planning, Faculty of Fine Art, Tehran University, Tehran, Iran.

³ Professor, Faculty of Civil Engineering, Architecture and Art, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

⁴ Associate Professor, Faculty of Civil Engineering, Architecture and Art, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Article History:

Received	2022/08/01
Revised	2022/10/01
Accepted	2023/01/02
Available Online	2024/08/26

Keywords:

Spatial Political Economy
Value
Space Creation
Commodity

Use your device to scan
and read the article online

Number of References

52

Number of Figures

9

Number of Tables

3

Extended ABSTRACT

BACKGROUND AND OBJECTIVES: In recent times, spatial critical studies have become well-established as an alternative to the positivist traditions of urban studies. This perspective views urban space as a socio-economic product that reflects the dominant political and economic conditions of society. Consequently, the spatial political economy approach serves as an appropriate framework to study built space, which is inherently a fundamental element of the capitalist mode of production and a commodity that contributes to economic growth, accumulation, and surplus value production. By conceptualising space as a commodity, it encompasses both exchange value and use value, becoming an inseparable attribute and driving force of the economy in generating surplus value. We explore the formation of value and the process of creating value within space production. We ask: What types of values are embedded in urban spaces? How have different forms of value been shaped and directed? Who is impacted by these values? And how can a balance between these values be achieved?

METHODS: This paper aims to define the concept of value in the production of space and to recognise the formation of value embedded within it. Through a conceptual understanding of value, we explore the trends and controversies in the creation of the built environment, particularly the tendency to prioritise exchange value over use value. The methodology adopted combines interpretivism, with an emphasis on hermeneutic and normative approaches, and post-positivism, with a focus on critical approaches. The central premise is that understanding social realities is insufficient without considering political economy relations.

FINDINGS: Employing a deductive strategy, we present several assumptions and observations in Tehran to develop a conceptual framework for creating value in the creation of space. For instance, housing is a clear example where use value is defined by its characteristics in providing a shelter and privacy, while its exchange value lies in its property value and economic driving force. In Tehran, however, with almost 350,000 to 500,000 vacant properties, housing prices have surged by more than 1200 percent in the last decade. This increase has led to social exclusion and poor housing conditions among the lower and middle social strata, indicating a shift from the social and use value of housing to exchange and capital value, effectively depriving housing of its social function. Furthermore, the inner city of Tehran, a historic area that should be vibrant with high-quality public spaces, has seen a predominance of commercial land use on a large scale. Supportive activities such as warehouses and workshops have dramatically reduced the quality of living and public life, resulting in physical dereliction of the urban fabric. This commercial dominance highlights the prioritisation of exchange value over use value, turning the area into one of the most problematic sites in terms of social decay. Similarly, shopping malls and commercial complexes have proliferated across Tehran in recent decades. Although these establishments serve recreational purposes and meet the public's daily needs, their genuine function has been altered by the restrictions

* This article is derived from the first author's doctoral thesis entitled "Formulating a pattern for urban value-making through reproduction of Space", supervised by the second author and advised by third and fourth, at Islamic Azad University, Science and Research Branch.

** Corresponding Author:
Email: smhabibi@ut.ac.ir
Phone: +98(912)7799439

Extended ABSTRACT

and controls imposed on them. These fully privatised spaces lack publicness, and their inappropriate locations have caused issues for neighbouring residents. This again illustrates the dominance of exchange value, adjusting public spaces to maximise profit at the expense of social value.

CONCLUSION: The research findings reveal that a coalition of urban political actors and capital holders has formed a consensus to transform urban space into a platform for profit-making and the acquisition of exchange value. However, urban space is also a public realm for citizens, who should be given primacy in terms of use value. In this context, it is crucial to prioritise use value in our urban spaces, or at least to regain a balance between exchange and use values, to prevent disparities in spatial development and enhance the quality of the built environment. In order to achieve spatial and social justice and improve the quality of the built environment, the gap between exchange value and use value must be bridged by balancing the interests arising from both values. As long as the development of urban spaces is driven solely by exchange value and financial profits, disregarding public interests and social value, the decline in the quality of public places is inevitable. Given that the market and investors invariably pursue higher profit margins, urban planners and policymakers must identify and address stakeholders' concerns and needs, especially the intangible ones, to foster the creation of inclusive urban spaces.

HIGHLIGHTS:

- Assuming space as a commodity, it includes exchange value and use value and becomes a crucial factor in the process of creating value and a driving force of economy.
- Through a study of Tehran, the paper reveals urban challenges such as rising housing prices, commercial dominance in historic areas, and the proliferation of shopping malls, illustrating the negative impacts of prioritizing exchange value over use value.
- The current imbalance between exchange value and use value as well as prioritizing capital accumulation and surplus value in space production lead to decline in public interests and built environment quality.

ACKNOWLEDGMENTS:

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-forprofit sectors.

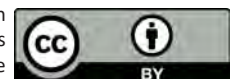
CONFLICT OF INTEREST:

The authors declared no conflicts of interest.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Journal of Iranian Architecture & Urbanism (JIAU). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

HOW TO CITE THIS ARTICLE

Farahmandian, H.; Habibi, S.M.; Majedi, H.; Zarabadi, Z.S., (2024). Formation of value concept and value creating in urban space production: A political economy approach. *Journal of Iranian Architecture & Urbanism.*, 15(1): 221-238.

 <https://doi.org/10.30475/isau.2024.296775.1750>

 https://www.isau.ir/article_201110.html

صورت‌بندی مفهوم ارزش و ارزش‌آفرینی در تولید فضاهای شهری با رویکرد اقتصاد سیاسی*

حمیده فرهمندیان^۱، سیدمحسن حبیبی^{۲*}، حمید ماجدی^۳، زهراسادات سعیده زرآبادی^۴

۱. دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده عمران، معماری و هنر، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. استاد، گروه شهرسازی، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۳. استاد، دانشکده عمران، معماری و هنر، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۴. دانشیار، دانشکده عمران، معماری و هنر، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

مشخصات مقاله	چکیده
تاریخ ارسال ۱۴۰۱/۰۵/۱۰	<p>در دوران متأخر، مطالعه انتقادی فضا جایگاه خود را به عنوان بدیلی برای نگاه پوزیتیویستی به آن، تثبیت نموده است. بدین‌سیاق، فضای شهری یک محصول اجتماعی-اقتصادی و بازتابی از کارکردهای سیاسی-اقتصادی جامعه تلقی می‌شود که برای شناخت سازوکارهای تولید آن، اقتصاد سیاسی فضا، زبانی گویا خواهد بود. از این منظر، فضای تولیدشده در دوران سرمایه‌داری متأخر، بخشی از شیوه تولید سرمایه‌دارانه و کالایی برای رشد اقتصادی، انباشت سرمایه و تولید ارزش اضافی است. بنابراین، با کالاپنداری فضا، دو ارزش استفاده و مبادله بر آن مترتب شده و نظام شهری‌ای به وجود می‌آید که فضا را به عاملی در فرآیند ارزش‌آفرینی بدل می‌کند. هدف از این مقاله، تبیین مفهوم ارزش در فرآیند تولید فضا و شناسایی صور مختلف ارزش‌های متجلی در فضا است. همچنین این نوشتار برآنست در پرتو شناخت مفهومی از ارزش، روندها و مجادلاتی که به دنبال تسلط ارزش‌های مبتنی بر دارایی و مبادله بر ارزش‌های استفاده هستند را واکاوی نموده و راهکاری را برای ایجاد موازنه بین انواع ارزش در فضا به دست دهد. روش‌شناسی این مقاله با ابتدا بر ترکیب هم‌افزای دو پارادایم تفسیرگرایی (با نگاهی هنجاری و هرمنوتیک) و پس‌اثبات‌گرایی (با نگاهی انتقادی) تأکید دارد که بدون دخالت مناسبات اقتصادی-سیاسی، تفسیر واقعیات اجتماعی ناممکن و یا ناقص است. بدین‌ترتیب، با بهره‌گیری از راهبرد قیاسی، فرضیاتی مطرح و با جستجوی تجلیات و مصادیق آن در شهر تهران، چارچوبی مفهومی از ارزش‌آفرینی در فضا ارائه می‌شود. یافته‌ها نشان می‌دهند که ائتلافی از بازیگران حوزه اقتصادی و سیاسی بر سر لزوم سودآوری شهر اجماع کرده و آن را به محملی برای تصاحب ارزش مبادله بدل کرده‌اند؛ حال آنکه فضاهای شهر کالایی عمومی است یعنی برای بهره‌برداران، ارزش استفاده نیز دارد. در این‌صورت، اولویت‌بخشی به ارزش استفاده یا دست‌کم تعادل‌بخشی بین ارزش‌های تولید فضا، تنها مسیر ارتقا کیفیت محیطی و کاهش نابرابری در توسعه فضایی به شمار می‌رود.</p>
تاریخ بازنگری ۱۴۰۱/۰۷/۰۹	
تاریخ پذیرش ۱۴۰۱/۱۰/۱۲	
تاریخ انتشار آنلاین ۱۴۰۳/۰۶/۰۵	
واژگان کلیدی	
اقتصاد سیاسی فضا	
ارزش	
تولید فضا	
کالا	
نکات شاخص	
	<p>- با کالا پنداشتن فضا، دو ارزش استفاده و مبادله بر آن مترتب شده و نظام شهری جدیدی به وجود می‌آید که فضاهای شهری را به عاملی در فرآیند ارزش‌گذاری سرمایه و رشد اقتصادی بدل می‌نماید.</p> <p>- عدم تعادل مابین ارزش مبادله و استفاده و اولویت به تولید ارزش اضافی و انباشت در فرآیند تولید فضا، سبب از بین رفتن منافع جمعی شهروندان و تهی کردن مکان‌ها از معنی و افول کیفیت محیطی می‌گردد.</p> <p>- از طریق مطالعه موردی کلان پروژه‌های توسعه شهری همچون مسکن، مجتمع‌های تجاری و مراکز خرید و هسته تاریخی شهر تهران بر اثرات منفی غلبه ارزش مبادله بر ارزش استفاده نوری تابانده می‌شود.</p>

نحوه ارجاع به مقاله

فرهمندیان، حمیده؛ حبیبی، سیدمحسن؛ ماجدی، حمید و زرآبادی، زهراسادات سعیده. (۱۴۰۳). صورت‌بندی مفهوم ارزش و ارزش‌آفرینی در تولید فضاهای شهری با رویکرد اقتصاد سیاسی، نشریه علمی معماری و شهرسازی ایران، ۱۵(۱)، ۲۳۸-۲۲۱.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده نخست با عنوان «تدوین الگوی ارزش‌آفرینی شهری در قالب بازتولید فضا» می‌باشد که به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم و چهارم در دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات انجام گرفته است.

* نویسنده مسئول

تلفن: ۰۹۸۹۱۲۷۷۹۹۴۳۹

پست الکترونیک: smhabibi@ut.ac.ir

مقدمه

جوامع بشری در طول تاریخ، شیوه تولید^۱ خاص خود را داشتند که به میانه‌جی آن، آگاهی انسان و تمام اشکال مناسبات انسانی تکوین یافته، و در قامت مبنایی برای بازتولید حیات مادی جامعه به کار رفته است (Cuthbert, 2007). در این بین، ناسازگاری‌های ایجادشده میان دو سطح نیروها^۲ و روابط تولید^۳، همواره موجب تغییر یک شیوه تولید به دیگری (Ghorbani, 1980, 31-32) و بالتبع، موجب تغییر سازمان اجتماعی-سیاسی جامعه بوده است. تبیین چنین تغییر سیاسی-اقتصادی در جوامع و تحلیل آثار آن، موضوع مطالعات اقتصاد سیاسی^۴ است. در واقع، رسالت اقتصاد سیاسی، مطالعه شیوه تولید در جامعه است که بسته به نوع نظامات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی حاکم، دگرگونی‌های شکلی و محتوایی زیادی را از سر گذرانده است (Niki- tin, 2008, 21-22)؛ از اقتصاد سیاسی کلاسیک گرفته تا اقتصاد سیاسی جدید (Maljou, 2016) و از شیوه تولید طبیعی تا شیوه تولید سرمایه‌دارانه (Javanshir, 1979, 48-49; Wang, 1980, 51-53).

تا قبل از قرن ۱۶ و شکل‌گیری نطفه نظام سرمایه‌داری، شیوه تولید طبیعی^۵ حاکم بود که صرفاً برای استفاده شخصی و رفع نیاز انسان بود (Nikitin, 2008, 41-43)، اما بعدها، تولید به قصد فروش و توأمان استفاده T^۶ پا گرفت و مفهوم کالا^۷ و شیوه تولید کالایی پدید آمد (Azad Armaki, 2011, 3-11; Wang, 1980, 51-53). ایدئولوژیک و سیاسی تثبیت شد (Khosra, 2016, 9-13; Maljou, 2019, vi). تقسیم کار اجتماعی^۸ و مالکیت خصوصی^۹ تولیدکنندگان بر وسایل تولید^{۱۰} و نیز بر محصول تولید، نقطه اتکای این شیوه تولید بود (Ghorbani, 1980, 87; Javanshir, 1979, 48-49) که مفهوم کالا رکن اساسی آن به شمار می‌رفت.

هر کالایی وفق تعریف، واجد دو مشخصه اصلی است: ارزش استفاده^{۱۱} و ارزش مبادله^{۱۲} (Tafazzo, 1996, 27). شرط اینکه هر شیئی، بدل به کالا شود اینست که واجد ارزش مبادله باشد (Marx, 1894 [1942], 70) و این ارزش متناسب با کمیت مشترکی است که در هر کالایی وجود دارد که همان کار مجرد اجتماعی لازم نهفته در هر کالا است (Sweezy, 1980 [1942], 43-44). آنچه در این میان حائز اهمیت است آنکه، تولید کالایی سرمایه‌دارانه و ارزش‌های استفاده‌ای و مبادلاتی مترتب بر آن، صرفاً از طریق مصرف^{۱۳} مداوم جامعه بشری پابرجا خواهد ماند، و مصرف نیز بدون تولید مقدور نیست. از بطن همین روند مداوم تولید اجتماعی- در معنای وسیع کلمه، یعنی تولید، توزیع و مصرف- است که مفهوم بازتولید^{۱۴} شکل می‌گیرد (Lefebvre, 1992) و همراه آن، هر بار روابط تولید و نیروی کار انسانی نیز بازتولید می‌شود. با وسیع‌تر شدن دامنه تولید، هر بار سرمایه‌دار بخشی از اضافه‌ارزش^{۱۴} به دست آمده

را صرف احتیاجات شخصی، و بخش دیگر آن را صرف خرید مواد خام بیشتر و خرید نیروی کار بیشتر می‌کند؛ و بدین ترتیب، بخشی از اضافه‌ارزش مجدداً به سرمایه بدل می‌شود و مفهوم انباشت^{۱۵} شکل می‌گیرد (Ghorbani, 1980, 171-2; Javanshir, 1979, 203-4).

آنچه ذکر آن رفت، چکیده‌ای از ادبیات نظری‌ای است که ذیل جریانی انتقادی به ویژه از اواسط قرن ۱۹ تا امروز با لحاظ جرح و تعدیل‌هایی تحت عنوان اقتصاد سیاسی مارکسی تداوم داشته که هم در پی نقد مبانی جریان اقتصادی کلاسیک شکل گرفته در اواخر قرن ۱۸ است و هم منتقد جدی جریان اقتصاد نئوکلاسیک به شمار می‌رود که از اواخر قرن ۱۹ تا امروز به عنوان جریانی تعمیم‌یافته بر اقتصاد کلاسیک با لحاظ برخی تحولات شکلی و مضمونی، تداوم داشته است. این ادبیات ناظر بر مفاهیمی همچون شیوه تولید (نیروها و روابط تولید)، کالا، سرمایه، تولید کالایی، ارزش استفاده، ارزش مبادله، مصرف، بازتولید، اضافه‌ارزش و انباشت، در عصر صنعتی شدن و در بطن نظام تولید کارخانه‌ای شکل گرفت و کمتر متوجه شهر و فضاهای شهری بود و تا حدود نیمه قرن ۲۰ نیز تداوم داشت. در این فاصله زمانی، اکثر متفکران یا جریان‌هایی که به نقد شهر صنعتی و مسائل مبتلا به آن پرداختند، بیش از آنکه به سهم خود شهر و فضاهای آن در شیوه تولید سرمایه‌دارانه و تبعاتش توجه داشته باشند، دل‌مشغولی اصلی‌شان نقدهای جامعه‌شناختی و روان‌شناختی نسبت به شهر و فضاهای آن بود که از آن جمله می‌توان به دورکیم (۱۸۵۸-۱۹۱۷)، وبر (۱۸۶۴-۱۹۲۰)، زیمل (۱۸۵۸-۱۹۱۸)، و متفکران مکتب بوم‌شناختی شیکاگو (۱۸۹۲- تا اواخر دهه ۱۹۳۰) (تامس، پارک، برگس، مکنزی، ویرث و ...) اشاره کرد. حدوداً از اواسط قرن ۲۰ و با فعالیت‌های متفکرانی همچون ارنست گی‌دبور و آنری لوفور و تلاش‌های آنها جهت نقد زندگی روزمره و نیز نقد نگاه کالایی به فضا و شهر در نظام سرمایه‌داری بود که نقد فضا‌مند مسائل شهری پا گرفت و بعدها توسط مانوئل کاستلز، دیوید هاروی، ادوارد سوچا و بسیاری دیگر بسط و توسعه یافت تا جایی که امروز از شهر به عنوان یک امر اشتراکی عظیم که توسط یک کار جمعی، تولید می‌شود و به جای کارخانه به سایت اصلی تولید اضافه‌ارزش بدل شده، صحبت می‌کنند (Harvey, 2012, 129-130; Hardt and Negri, 2009, 9-13). لذا در پیوند با مباحث پیش‌گفته، مفاهیمی همچون کالا، سرمایه، تولید کالایی، ارزش استفاده، ارزش مبادله، مصرف، بازتولید، اضافه‌ارزش، و انباشت، کاملاً بار شهری پیدا کرده‌اند تا آنجا که هاروی (Harvey, 1985, 2012) از شهری شدن سرمایه^{۱۶} و سازوکارهای شهری جهت تولید اضافه‌ارزش، انباشت و درسایه‌قرار گرفتن ارزش استفاده ذیل تلاش افراطی جهت استخراج ارزش‌های مبادله‌ای از فضاهای شهری می‌گوید.

و نهایتاً در بستر شهری به تأیید می‌رساند، راهبرد قیاسی به منظور نیل به هدف یادشده انتخاب شده است. نظر به ماهیت توسعه‌ای-اکتشافی تحقیق، از رهیافت یا روش کیفی-مبتنی بر مرور اسناد کتابخانه‌ای و توصیف، تحلیل و بسط آرا و رویکردهای نظری-در جهت صورت‌بندی مفهوم ارزش در فضاهای شهری بهره گرفته شده است. از این جهت نوشتار حاضر را می‌توان طبق تقسیم‌بندی توکل از حیث سطح برخورداری پژوهش از دو بُعد نظری و انضمامی، در دسته اول قرار داد که سعی دارد به مدد مروری بر آراء و مفاهیم مدنظر در ادبیات اقتصاد سیاسی، آنها را به سطحی فراتر، یعنی شهر و فضاهای شهری استعلا دهد (Tavakol, 1990). شکل ۱ مدل مفهومی این پژوهش را به تصویر کشیده است.

تحلیلی بر مبانی نظری و ادبیات موضوع

تبیین نیروها و روابط تولید از منظر اقتصاد سیاسی

به منظور تولید وسایل مادی زیست برای انسان‌ها وجود سه عامل ضروری است: ۱) کار انسانی؛ ۲) ابزار کار؛ ۳) موضوع کار^{۱۷} ابزار کار^{۱۸} (زمین، بناها، و ماشین‌آلاتی که کارگران به کمک آنها کالاهای مادی را برای خود و جامعه تولید می‌کنند) به‌علاوه موضوع کار در مجموع، وسایل تولید را تشکیل می‌دهند که انسان با نیروی کار^{۱۹} خود آن را به خدمت می‌گیرد تا خواسته‌های مورد نیاز خویش را تولید کند (Ghorbani, 1980, 8-14; Chilcote, 2017, 607 [1994]). مجموع این وسایل تولید و نیروی کار - که در روند تولید به هم پیوسته‌اند - نیروهای مولد/تولید خوانده می‌شوند (Nikitin, 2008, 10-4; Javanshir, 1979, 17). شکل عملکرد این نیروهاست که به‌صورت نظامی معین و مشخص، مثلاً به‌صورت نظام بردگی، نظام فئودالی، نظام سرمایه‌داری و ... در جامعه حاکم می‌شود. مهم‌ترین بخش این مناسبات عبارت از مجموعه روابطی است که در درون آن نیروی کار انسان مولد به وسایل تولید پیوند می‌یابد، و حلقه مرکزی آن مالکیت وسایل تولید است. بسته به این که مالکیت وسایل تولید چگونه باشد، انواع روابط/مناسبات تولید و اشکال سازمان اجتماعی تولید به وجود می‌آید (Tafazzoli, 1996, 159) (شکل ۲).

سوالات و تردیدها

در این نوشتار برآنیم تا از دل مفاهیم عجین با شیوه تولید جدید سرمایه‌داری، و تأثیر و تأثراتی که در تعاملات میان فضاهای شهری و گردش‌های سرمایه‌ای در شهر حادث می‌شود، به صورت‌بندی مفهوم ارزش و فرایند ارزش‌آفرینی در فضاهای شهری با رویکرد اقتصاد سیاسی فضایی بپردازیم؛ اینکه وقتی از ارزش‌آفرینی در شهر از قبیل تولید و بازتولید فضا صحبت می‌شود، دقیقاً منظور چیست؟ و چه گونه‌هایی از ارزش را می‌توان بر فضاهای شهری مترتب دانست؟ سوپه و جهت‌گیری هر یک این گونه‌های ارزش به چه نحوی است؟ و ذینفعان هر یک کدامند؟ چگونه می‌توان جریان ارزش‌آفرینی در شهر را به سمتی سوق داد که تعادل نسبی میان ارزش‌های استفاده‌ای و ارزش‌های مبادله‌ای فراهم شود؟

پارادایم حاکم بر نوشتار، هستی‌شناسی موضوع و روش تحقیق

با توجه به ماهیت و حیطه موضوعی و فرایند تحلیلی این پژوهش، دو پارادایم سازگار تفسیرگرایی (با نگاهی هنجاری و هرمنوتیک) و پسااثبات‌گرایی (با نگاهی انتقادی) به عنوان موضع تحقیق برگزیده شده است. پارادایم تفسیرگرایی مدعی است نمی‌توان واقعیت‌های اجتماعی را تنها از طریق مشاهدات عینی و با شیوه‌ای پوزیتیویستی مورد بررسی قرار داد، بلکه باید با استناد به ارزش‌های هنجاری جامعه، تفسیری تحلیلی از آنها ارائه کرد (Sharifzadegan and Ne- (dae Tousi, 2015, 27; Creswell, 2017 [1997], 42). نگاه انتقادی پسااثبات‌گرا نیز از این جهت انتخاب شده که نه تأکید یک‌جانبه بر عینیت علمی دارد و نه به آرا و برداشت‌های افراد بیشتر از شرایط واقعی مولد آن اهمیت می‌دهد، بلکه سعی دارد ساختارهای واقعی در جهان مادی را برملا کند (Ritzer, 2012 [1992]). بنابراین شناخت‌شناسی این نوشتار از ترکیب هم‌افزای دو پارادایم فوق حاصل می‌گردد تا با اتکا به این نگاه انتقادی-اجتماعی، بتوان روابط و مناسبات اقتصادی و سیاسی را نیز در تفسیر واقعیت‌های اجتماعی دخالت داد. از آنجا که قالب مطالعاتی این تحقیق اقتصاد سیاسی است که از طریق مرور و بررسی ادبیات نظری به طرح فرضیه پرداخته و با جستجوی مصادیق و نمونه‌ها آن را اعتبار سنجی

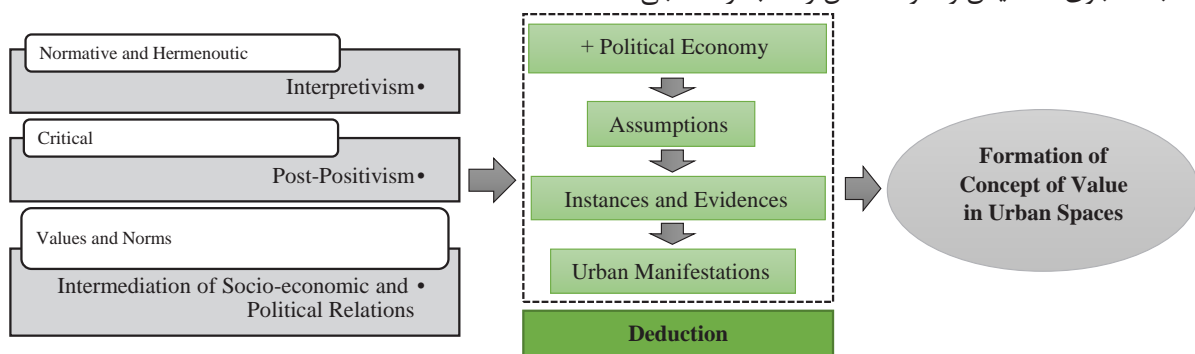

Fig. 1. Conceptual Model of Research

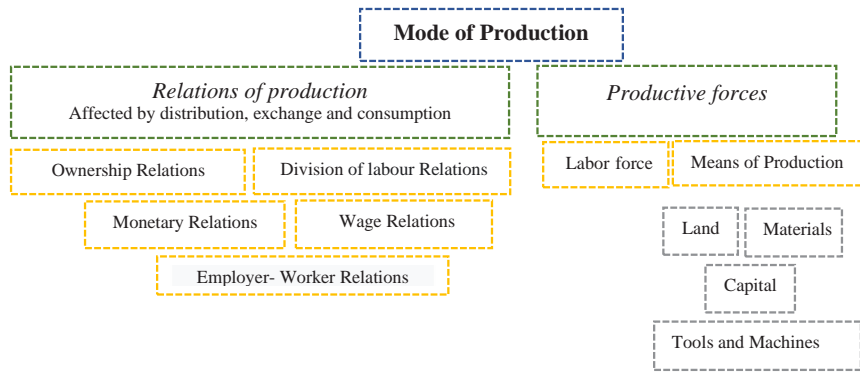

Fig. 2. Mode of Production Framework

آنان به کارگران مزدبگیر تغییر کرد. در روستاهای نیز فئودالیسم در حال نابودی بود، چون با تکامل تولید کالایی (یعنی تولید برای فروش) قدرت پول بیش‌ازپیش شد.

بدین ترتیب، نیروهای تولید با روابط تولیدی ناسازگار شده بودند و باید مناسباتی تولیدی جدیدی شکل می‌گرفت. قرون ۱۶ و ۱۷ مقارن با دوره مرکانتیلیستی^{۲۰} و شکل‌گیری نطفه سرمایه‌داری بود. قیام دهقانان در انگلستان و فرانسه در قرن ۱۴، در روسیه در قرن ۱۷ و ۱۸، و در چین و سایر نقاط جهان، پایه‌های نظام فئودالی را به لرزه درآورد. گذر از فئودالیسم به سرمایه‌داری به‌ویژه در اروپای غربی با انقلاب بورژوازی (با همکاری طبقه دهقانان، پروتلاریا و بورژوازی طبقه متوسط به عنوان رهبر در انگلستان از نیمه قرن ۱۷ و در فرانسه از اواخر قرن ۱۸ صورت گرفت که در نهایت منجر به نابودی نظام فئودالی و برقراری نظام سرمایه‌داری گردید (Tafazzoli, 1996, 31-33; Nikitin, 2008, 34-36). خلاصه تحولات تاریخی در شیوه تولید و شرح تعارضات به وجودآمده در نیروهای تولید در جدول ۱ ارائه شده است.

اقتصاد سیاسی و سیر تحول و تطوّر آن

به طور خلاصه، شیوه تولید هر جامعه که در قسمت قبل شرح داده شد، موضوع مطالعه اقتصاد سیاسی است. منظور از شیوه تولید ترکیب نیروهای تولید (نیروی کار و وسایل تولید) و روابط تولید در یک زمان مشخص از تاریخ در میان افراد جامعه است (Chilcote, 2017 [1994], 607). به دیگر بیان اقتصاد سیاسی مناسبات اجتماعی و اقتصادی انسان‌ها در روند تولید، توزیع، مبادله و مصرف کالاهای مادی در مراحل گوناگون تکامل بشری، و قوانین اقتصادی حاکم بر تکامل این مناسبات را مورد مذاکره قرار می‌دهد (Neamani, 2018, 2).

در تعریفی جدیدتر می‌توان آن را حوزه‌ای میان‌رشته‌ای دانست که فعالیت‌های اقتصادی و جنبه‌های سیاسی یک حکومت به‌ویژه در مورد تخصیص منابع و در قالب کنش متقابل دولت و بازار را بررسی می‌کند (Gilpin, 1999, 200; Cutheber, 2007, 113; Clark, 2017 [1998]). در هر حال آنچه میان این تعاریف مشترک می‌نماید، وجود شیوه

به عنوان مثال در جامعه اولیه (کمون) روابط تولید کاملاً اشتراکی بود اما با تکامل کشاورزی و دامپروری و جدایی و قبایل دامپرور از قبایل کشاورز، نخستین تقسیم کار اجتماعی پدید آمد. به تدریج، در اثر تکامل نیروهای تولید، وسایل تولید تخصصی و نیروی کار متخصص و پیشه‌ور سربرآورد و پیشه‌وری ایجاد شد. در نتیجه، دومین تقسیم کار اجتماعی پدیدار شد و پیشه‌وری از کشاورزی جدا گشت. بدین ترتیب، با پیدایش تعارضاتی میان نیروهای تولید و روابط تولید، شیوه تولید زندگی اشتراکی پایان یافت (Wang, 1980, 26-31).

پس از آن در فاصله سال‌های ۸۰۰ ق.م تا ۵۰۰ ق.م برای نخستین بار طبقات اجتماعی شکل گرفت و طبقه برده‌دار (استثمارکننده) و طبقه برده (استثمارشونده) ظهور یافت. دولت برده‌دار با وضع مالیات‌های سنگین بر دهقانان سبب شد آنان املاک خود (فئود) را تقسیم کرده و برای کار در اختیار بردگان قرار دهند. بدین ترتیب، یک طبقه دهقانی جدید پدیدار شد که به زمین وابستگی داشت و با همان زمینی که بر روی آن کار می‌کرد، خریدوفروش می‌شد. بنابراین، در بطن برده‌داری، عوامل شیوه تولید جدیدی به وجود آمد که شیوه تولید فئودالی نامیده می‌شد. قرون وسطی، دوره تسلط فئودالیسم بود. در این دوره نیروهای مولد نسبت به دوره برده‌داری رشد کمی و کیفی قابل‌ملاحظه‌ای داشت اما شهرها چندان رونقی نداشتند و عمده پیشه‌وران در خود اراضی فئودالی کار می‌کردند. تدریجاً و با رشد و تکامل صنعت، پیشه‌وری توسعه یافت و پیشه‌وران نه برای استفاده بلکه برای فروش دست به تولید زدند و محصولاتشان کم‌کم به کالا بدل شد. تولید محصول برای فروش (تولید کالایی) موجب شد، صنعت از زراعت جدا شده و مبادلات میان پیشه‌وران با دهقانان و فئودال‌ها زیادت‌ر شود. به موازات افزایش نیروهای تولید، تنگی چارچوب مناسبات و روابط تولیدی بیش‌ازپیش نمایان می‌شد. گسترش مبادلات و بسط تجارت جهانی در این دوران، سبب عدم تکافوی تولید کوچک پیشه‌وری برای پاسخ به نیاز بازار شد؛ در نتیجه تولید کوچک پیشه‌وری به تولید بزرگ سرمایه‌داری بر اساس استثمار کارگران مزدبگیر و ایجاد سرمایه صنعتی از طریق جمع‌کردن تولیدکنندگان فقیر و شاگردان در یک کارگاه و تبدیل

Table 1. Trajectory of changes in the mode of production

Period	Productive forces and means of production	Relations of Production	Conflicts between forces and relations
Primitive communism	Human, stone, wood, and the early tools of agriculture	<ul style="list-style-type: none"> The communal production and consumption Lack of private property The emergence of the social division of labor 	Incompatibility of specialist workforce with agriculture or craft
Slave society	Slaves, and tools such as spade shovels and plow sickles,	<ul style="list-style-type: none"> Establishment of slavery state Intermediating between producers and consumers Slaves and also tools of production were owned by slave owners Peasants were bound in servitude and peonage Production of products for sale by craftsmen and constitution of guilds 	Incompatibility of the seigniors with slaves, peasants, and craftsmen
Feudalism in the medieval era	Land and more advanced tools of production including watermills or windmills	<ul style="list-style-type: none"> Land is owned by landowners Peasants' dependency on land and making them pay tax 	Incompatibility of the commodity production by craftsmen with the feudal system
Capitalism	Technology and industry	<ul style="list-style-type: none"> Expansion of commercial transactions and exchanges Enacting customs laws Exploitation of laborers for capital accumulation An increase in the power of money Emergence of wage system 	

فک‌شدگی^{۲۳} است؛ یعنی اقتصاد خود را از جامعه جدا کرده و به نوعی به دنبال تابع‌سازی تمام سپهرهای جامعه از خود است. بنابراین مفهوم اقتصاد مجزا و در صور جریان‌های اصلی حاوی مفاهیم و پارادیم‌های ویژه بروزمی‌یابد که اهم آنها در شکل ۳ نشان داده شده است.

جریان اول به نام اقتصاد سیاسی کلاسیک^{۲۴} با انتشار کتاب ثروت ملل^{۲۵} اثر آدام اسمیت در سال ۱۷۷۶ آغاز شد. در این کتاب آدام اسمیت برای نخستین بار، استدلال‌های علمی در حمایت از بازار آزاد (لسه‌فر) را بیان کرد که اساس جریان اقتصاد سیاسی کلاسیک را شکل داد. این جریان دو پایه اصلی داشت: (۱) دفاع از خودتنظیمی بازار؛ (۲) نظریه ارزش. دیوید ریکاردو (۱۷۷۲-۱۸۲۳)، توماس مالتوس (۱۷۷۶-۱۸۳۴)، و جان استوارت میل (۱۸۰۶-۱۸۷۳) از مهم‌ترین همفکران این نوع تفکر در دوران اقتصاد سیاسی کلاسیک بودند و غیر از دو مورد یادشده، بر عرضه به عنوان نیروی اصلی پیشران بازار و طبیعی بودن نظم بازار تأکید می‌کردند (Caporaso & Lev-ine, 2008, 57-88) (شکل ۴).

تولید خاصی در هر مرحله از تمدن بشری و تغییر آن شیوه به شیوه دیگر در اثر وجود تضاد میان نیروها و روابط تولید است که منجر به تغییر مناسبات و روابط بین انسان‌ها نیز می‌شود (Ghorbani, 1980, 31-32). موضوع اقتصاد سیاسی، بررسی این تضادها و ناسازگاری‌ها است که البته در گذر زمان تغییرات و رویکردهای گوناگونی را از سر گذرانده است. سابقه اقتصاد سیاسی به خاستگاه آن در سوسیالیسم فرانسه (ولتر، روسو، دیدرو^{۲۱})، فلسفه آلمان (هگل و فوئورباخ)، و مکتب سیاسی انگلستان (جان لاک) برمی‌گردد، با این وجود، باتومور قول غالب را این می‌داند که شکل‌گیری اقتصاد سیاسی در رنسانس قرن ۱۸ در اسکاتلند و با اتکا به نظریات آدام اسمیت و دیوید هیوم، رخ داده است (Bottomore, 1983, 376).

قبل از تاریخ یاد شده یعنی قرن هیجدهم، مسأله اساسی میان نظریه پردازان این حوزه حک‌شدگی^{۲۲} اقتصاد در بستر جامعه بود؛ منظور از حک‌شدگی تابعیت اقتصاد از سپهرهای اجتماعی و سیاسی موجود در جوامع است (Polanyi, 2002 [1983], 25-19). اما آنچه از قرن ۱۸ به بعد رخ می‌دهد، مفهوم

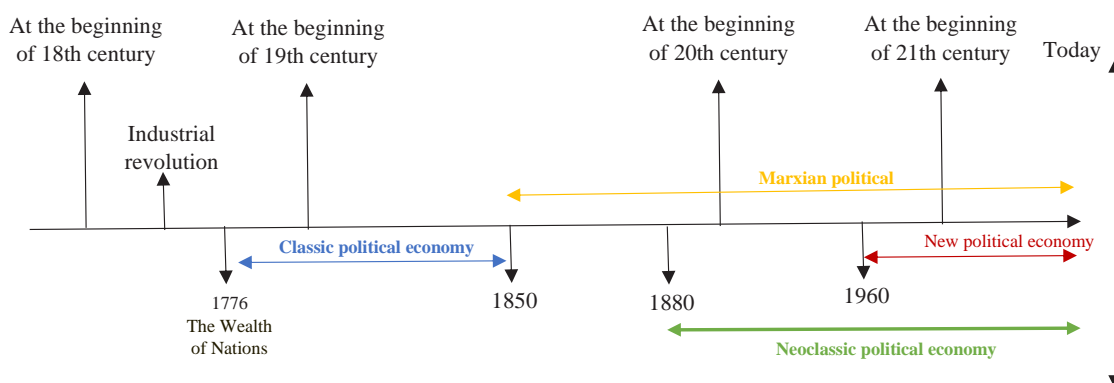

Fig. 3. Trajectory of changes in the concept of political economy

قدرت اقتدارآمیز و استقرار نظامی دموکراتیک در جامعه (Maljou, 2016).

انتقادات وارد بر جریان اقتصاد سیاسی کلاسیک از سوی مارکس و همفکرانش، و رویدادهای اجتماعی-سیاسی که از میانه قرن ۱۹ به بعد رخ داد، سبب ایجاد جریانی موسوم به اقتصاد نئوکلاسیک شد که سعی داشت از طریق ارائه مفاهیم و محتوای جدید (با استتار کامل مناسبات قدرت طبقاتی و تبعید موضوع اقتصاد سیاسی از حوزه علم (اقتصاد پازیتوو) به حوزه ارزش‌ها و اخلاقیات) اقتصاد سیاسی مارکسی را در شکل و محتوا به عقب بزند (Maljou, 2016). نقاط تأکیدی این جریان را می‌توان در شکل ۵ خلاصه کرد.

با قدرت‌گیری جریان اقتصاد نئوکلاسیک، به تدریج دامنه نفوذ آن از حوزه‌های صرفاً اقتصادی به حوزه‌هایی که تا آن زمان ماهیت اقتصادی نداشتند، گسترش یافت که از آن با عنوان جریان اقتصاد جدید یاد می‌شود و در حدود دهه شصت قرن بیستم میلادی سربرآورد. مبنای این جریان اتخاذ رویکرد اقتصادی برای موضوعات غیراقتصادی بود که در عمل به فاز امپریالیستی اقتصاد موسوم شد و مفاهیم اصلی آن در شکل ۶ خلاصه شده است (Caporaso & Lev- [1998] [2008, 57-88; Clark, 2017] (ine).

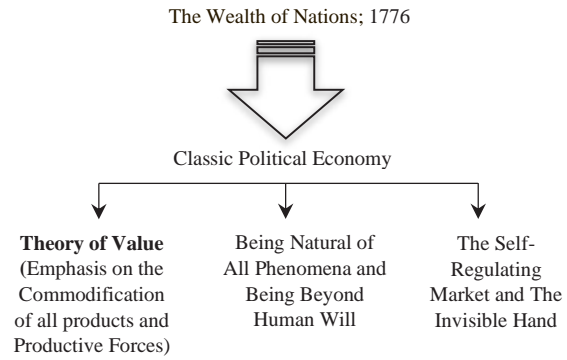

Fig. 4. Fundamentals of Classic Political Economy

با ظهور مارکس (۱۸۱۸-۱۸۸۳) و تعالیم او، مفاهیم و آموزه‌های اقتصاد سیاسی کلاسیک به چالش کشیده شد و به شکل‌گیری جریانی انتقادی در باب اقتصاد سیاسی انجامید که از نیمه‌های سده نوزدهم پا گرفت و تا امروز نیز در نقش جریانی منتقد استمرار دارد (Polanyi, 2002 [1983]). به طور خلاصه دستورکار جریان اقتصاد سیاسی مارکسی را می‌توان مبتنی بر دو اصل نقد جریان انباشت سرمایه و انحلال روابط قدرت دانست. این دو اصل توسط دو ساحت تحلیل انتقادی در جریان اقتصاد سیاسی مارکسی بررسی می‌شوند؛ الف) ساحت نظری به منزله مطالعه و نقد پدیده انباشت سرمایه در متن انواع روابط و مناسبات؛ و ب) ساحت عملی در مقام تعدیل حداکثری انواع روابط

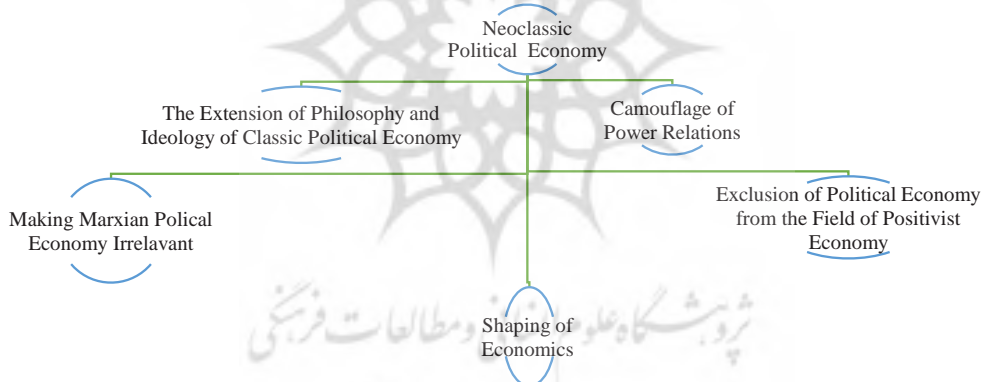
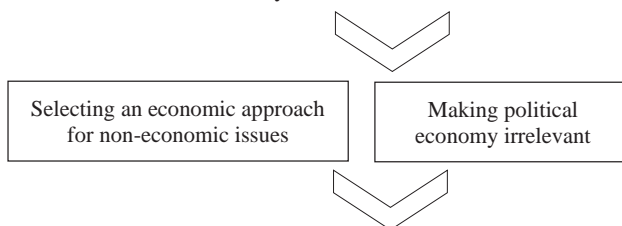

Fig. 5. Key Points of the Neoclassic Political Economy

- Rooted in Neoclassic Political Economy
- Completing the process of Turning Political Economy into Economics
- Emphasis on the Necessity of Increasing the Regulating and Ordering Role of The State
- Support of the Private Property
- Favouring bounded rationality versus comprehensive rationality
- Replacement of static mathematical model by dynamic model
- Replacement of individualism by new institutional economics

Economics imperialism

Fig. 6. New Political Economy as the basis for Economics Imperialism

برای استفاده‌کننده ایجاد می‌کند و ناظر بر رفع نیازهای واقعی انسان (Carmona et al, 2001, 14)، و دوّمی، کمیت مشخصی از پول یا هر نوع متاع مصرفی است که به ازای دریافت کالا یا خدماتی، مبادله می‌شود (Tafazzoli, 1996, 92) و مبین یک رابطه اجتماعی ویژه (Nikitin, 2008, 46). بنابراین، هر شیئی، کالا نیست، مگر واجد ارزش مبادله باشد. اگر شیئی فاقد ارزش استفاده باشد، لزوماً فاقد ارزش مبادله نیز هست، اما بالعکس آن صادق نیست (Safe, 2013; Hasani, 2017, 2).

حال مبنای محاسبه ارزش مبادله کالا چیست؟ به باور کلاسیک‌ها (اسمیت و ریکاردو) و بعدها خود مارکس، کالاها به نسبت کار انسانی نهفته در آنها، ارزش مبادله دارند (Javanshir, 1979, 43-44). به باور مارکس، این کار واجد دو خصلت است: ۱) کار مشخص (انضمامی)^{۲۶} یعنی کار با ابزار شیوه فنی مشخص که ارزش استفاده می‌سازد؛ و ۲) کار مجرد (انتزاعی)^{۲۷} که همان صرف نیروی فکری و جسمی مولد است، و به‌عنوان کمیتی مشترک و قابل مقایسه، سازنده ارزش مبادله است (Hasani, 2017, 2). لذا ارزش مبادله برابر می‌شود با مقدار کار انسانی مجردی که برای آن صرف می‌شود. این فرایند توسط هاروی به صورت شکل ۸ ترسیم شده است. البته از آنجایی که در تولید کالایی، هر تولیدکننده منفرد، جزئی از نظام تقسیم کار اجتماعی در بازار است (دال بر ماهیت فردی و توأمان اجتماعی کار)، در نتیجه، میانگین، از کار لازم اجتماعی پدید می‌آید و ارزش مبادله کالا برابر می‌شود با مقدار کار مجرد اجتماعی لازمی که در آن نهفته است (Wang, 1980, 56-58).

بدین ترتیب، چهار جریان مهم در حوزه اقتصاد سیاسی در فاصله بیش از دو قرن روی داد که می‌توان جریان اقتصاد سیاسی مارکسی را نظر به ماهیت انتقادی آن نسبت به روابط و اجتماعی اقتصادی از بقیه مجزا نمود (شکل ۷). سه جریان اقتصاد کلاسیک، نئوکلاسیک و اقتصاد جدید، دارای مبانی مشترکی در خصوص اهمیت انباشت و بازتولید سرمایه و محوریت ارزش مبادله بودند، در حالیکه اقتصاد سیاسی مارکسی این موضوعات را به طور نظری در متن انواع روابط و مناسبات درهم‌تنیده قدرت مورد بررسی قرار می‌داد و در عمل نیز معتقد به متعادل سازی روابط قدرت و ایجاد نظمی دموکراتیک در فرایندهای مرتبط با تولید و با تأکید بر ارزش استفاده بود.

گزینش اقتصاد سیاسی مارکسی به عنوان رویکردی انتقادی برای شناخت و تحلیل

همانطور که ذکر شد، جریان اقتصاد سیاسی مارکسی، به‌عنوان یک جریان پرنفوذ و منتقد، ابزار تحلیلی مناسبی را در اختیار محقق قرار می‌دهد تا با استفاده از ترمینولوژی شکل گرفته در آن و نیز سطوح تحلیلی‌اش مبتنی بر بررسی شیوه تولید هر پدیده و روابط تولیدی که از پس آن شکل می‌گیرد، بتوان مفهوم ارزش و ارزش‌آفرینی در شهر و فضاهای شهری را با نگاهی موشکافانه و متقن تحلیل کرد.

در این رویکرد، مفهوم کالا و اهمیت آن در شیوه تولید هسته اصلی بحث را تشکیل می‌دهد. کالا در واقع هر آن چیزی است که به قصد فروش تولید شود و واجد دو مشخصه اصلی است؛ ۱) ارزش استفاده؛ ۲) ارزش مبادله (Javanshir, 1979; Ghorbani, 1980). اولی برآمده از رضایتی است که یک متاع مصرفی

Marxian Political Economy, 1850 up today

Classic Political Economy; 1776 - 1850

Neo-Classic Political Economy; 1880 up today

New Political Economy- 1960 up today

❖ Theoretical area

studying the phenomenon of capital accumulation and related considerations and requirements within the kinds of intertwined relations of power

❖ Practical area

Maximal Modification of the Kinds of Authoritative Relations of Power and Establishment of democratic order in production, distribution, exchange, and consumption processes as far as possible.

- ❖ Acceleration of the Capital Accumulation
- ❖ The self-regulating Market
- ❖ Being Natural of All Phenomena and Being Beyond Human Will
- ❖ Individualism and being single-identity as a supplier or demander at the expense of reducing other human identities such as gender, ethnicity, religion, ideology, and so forth.
- ❖ Camouflage of Power Relations and Class Relations in various ways (turning political economy into economics, concealment of class relations under concepts of taste and time)
- ❖ A claim on the universality of economics
- ❖ Maximization of self-interest
- ❖ Emphasis on rationality in individual decision-makings in markets

Fig. 7. A comparison between Marxian Political Economy and Three Other Movements

به همین منوال تداوم می‌یابد. این روند تبیین اصطلاح مرسوم (انباشت) در اقتصاد سیاسی مارکسی است و تحقق آن منوط به وجود شرایط اقتصادی، ایدئولوژیک و سیاسی است که در شکل ۹ این شرایط تبیین شده است.

تحلیل شهری

تجلی مفهوم ارزش در شهر

مفاهیم انباشت و ارزش اضافی و نیز مفهوم بازتولید ساده و گسترده که اساس نظام سرمایه‌داری را تشکیل می‌دهند، تا قبل از شکل‌گیری مکتب اکولوژی انسانی شیکاگو^{۲۹} در قرن بیستم، حتی در اندیشه دانشمندان بزرگ علوم اجتماعی که پس از مارکس ظهور کردند (دورکیم، زیمل، وبر و ...) چندان معطوف به فضا و نحوه اثرگذاری و اثرپذیری آن در نسبت با روابط و مناسبات اجتماعی و اقتصادی و سیاسی شهر نبود (Harvey, 2019; Castells, 1977; Lyotard, 1985). اما این عدم توجه به فضا به عنوان تجلی‌گاه و بازتولید‌کننده مناسبات اقتصادی سیاسی، با ظهور رابرت پارک و همکارانش در دانشگاه شیکاگو تغییر کرد. آنها نخستین نظریه جامع اجتماعی در خصوص شهر اوایل قرن ۲۰ را بر اساس مبانی بوم‌شناختی (اکولوژی) ارائه کردند (Tajbakhsh, 2002, 33-34). این نظریه صنعت و تجارت را به عنوان نیروهای مسلط تعیین‌کننده الگوی ارزش زمین در مرکز و سایر نقاط شهر معرفی می‌نمود. به دنبال آن، مدل معروف گسترش اجتماع به شکل دوایر متحدالمرکز که توسط مکنزی و برگس پیشنهاد شد، اولین بحث جدی در زمینه ساختار فضایی شهری^{۳۰} بود (Saun-ders, 2012). این جریانات تحت لوای مکتب شیکاگو، نقش چشمگیری در پیشبرد تحلیل فضایی شهری^{۳۱}

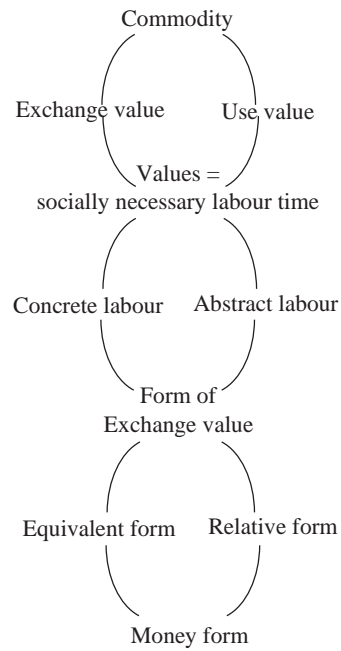

Fig. 8. The path of argument in volume 1 of Marx's capital

مارکس باور داشت که ارزش و اضافه‌ارزش، در کنش تولید خلق می‌شوند و شرط وجود ارزش، تحقق^{۲۸} (به‌مصرف‌رسیدن) در بازار است و اگر بازاری در کار نباشد ارزش مبادله‌ای هم وجود ندارد (Harvey, 2019; Soja, 2017). به زعم مارکس، ارزش مبادله از یک فرمول ساده تبعیت می‌کند: پول-کالا-پول، و هدف، تولید ارزش اضافی و انباشت است (Marx, [1894] 2015). بدین معنا که سرمایه اولیه‌ای وجود دارد، از طریق آن کالایی تولید یا خریداری می‌شود، و سپس آن کالای تولیدشده یا خریداری شده، مجدداً با یک حاشیه سود معین (ارزش اضافی) به قصد کسب پول بیشتر فروخته می‌شود و این چرخه

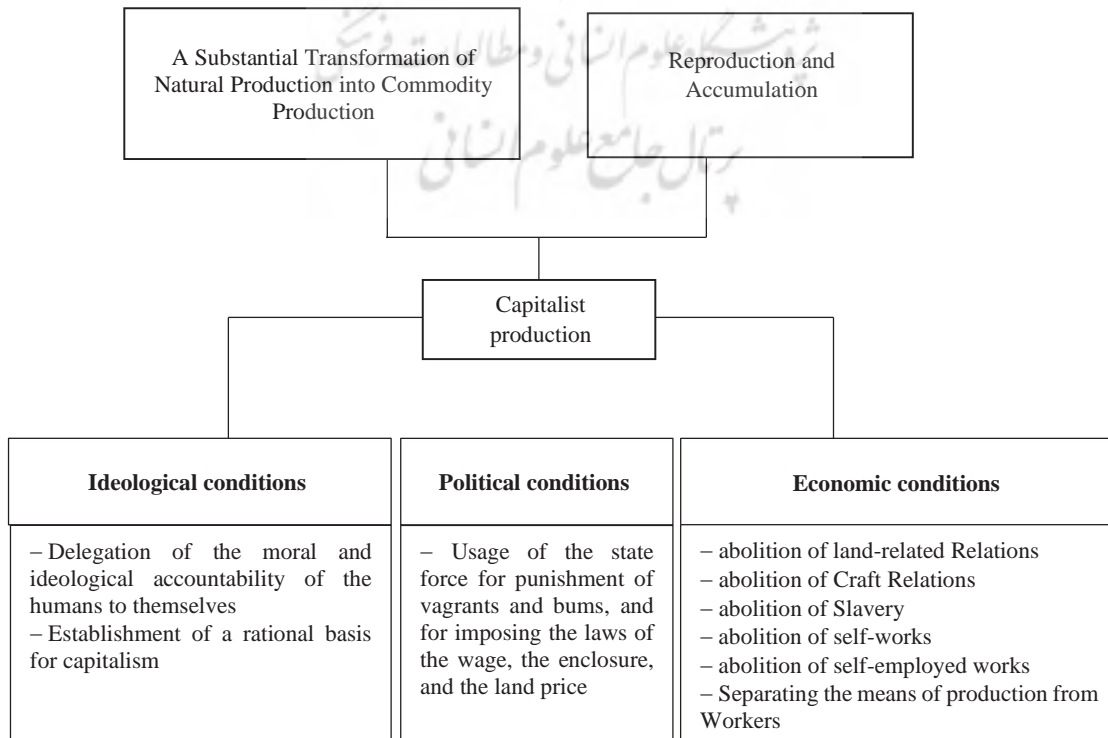

Fig. 9. Conditions for the Realization of the Capitalist Production

که اغلب در تضاد با ارزش استفاده عموم شهروندان قرار می‌گیرد. این بدان معناست که کشمکش میان دو نیروی متعارض در شهر و فضاهای متناظر آنها در جریان است که از قبالی دو نوع نگاه رقیب و- البته نه «آنتاگونیستی»^{۳۵}- به فضاهای شهری رخ می‌نمایند (Basiri Mozhddehi, Daneshpour & Alalhesabi, 2020). یکی از این نیروها سر در مناسبات سوژه‌های قدرت سیاسی، اقتصادی، ایدئولوژیک و حتی دانشی دارد و آبشخور دیگری، مفهوم منفعت عمومی و سوژه جمعی آن در فضاهای شهری است. به نظر می‌رسد که باید به نسخ مختلفی از یک فضای شهری، بسته به موقعیت متغییر سوژه‌های منضم به آن، قائل بود. اگرچه نسخ متعارض و متفاوت از یک فضای شهری نزد سوژه‌های مختلف، به معنی لزوم نگاهی آشتی‌ناپذیر، تخصم‌آمیز و به عبارتی آنتاگونیستی آنطور که اشمیت باور دارد که منجر به حذف رقیب در مقام دشمن و غیر خودی شود، نیست، بلکه معنای آن اینست که همواره ریسک مواجهه‌ها و منازعات بر سر فضاهای شهری وجود دارد (Schmitt, [1932] 2016) و از این حیث، مکان به قول شانتال موف نیازمند یک نگاه آگونیستی^{۳۶} (رقیبانه، دشمنی دوستانه) است (Mouffe, 2005).

آنچه از این ادبیات نظری برمی‌آید، اینست که شهر و فضاهای شهری محمل توأمان ارزش استفاده و ارزش مبادله است، اما کالایی شدن فضا، و قابلیت خرید و فروش آن که به اقتضا زمان و مکان، با رانتی شدن آن نیز همراه می‌شود، وجه مسلط را به ارزش‌های مبادله‌ای در شهر داده که همین امر در صورت رشد لجام‌گسیخته و بی‌ضابطه، موجب افت کیفی محیط‌های شهری و به تبع آن کاهش کیفیت زیست شهروندان در فضاهای شهری می‌گردد. برخی از مصادیق این رویه در ایران از جمله کلانشهر تهران که حداقل طی دو دهه گذشته، تا حد زیادی به افت شدید کیفیت زیست در فضاهای شهری متجر شده، در پی می‌آید.

مسئله مسکن یکی از روشن‌ترین مثال‌ها در این خصوص به‌شمار می‌رود که ارزش استفاده آن در ایجاد سرپناه، مأمن، و حریم خصوصی تعریف می‌شود اما در مقام ارزش مبادله، موتور مولد اقتصاد بوده و ارزش دارایی^{۳۷} سوداگرانه و حباب‌گونه دارد. مسأله مسکن در کلانشهرهای ایران و به طریق اولی در شهر تهران، همواره با یک دوگانگی همراه بوده است؛ بدین قرار که آیا مسکن کالایی سرمایه‌ای است یا کالایی اجتماعی؟ در پاسخ به این پرسش، باید ادعان نمود که فقدان رونق در مدار اولیه سرمایه (مدار تولید) موجب سرازیر شدن سرمایه‌ها به مدار دوم (حیطه املاک و مستغلات شهری) و به نوعی زمین‌گیر شدن انباشت فزاینده سرمایه در این حیطه و بالتبع، افزایش سوداگری در این عرصه می‌شود (Harvey, 1985). از همین روست که با وجود روند نزولی جمعیت در شهر تهران طی یک دهه اخیر، و افزایش موجودی

داشت. اما با انتشار تئوری فضای شهری توسط اندیشمندان مکتب پاریس که با تعمق در بحران‌های شهری پیش‌آمده در ایالات متحده آمریکا، فرانسه و بریتانیا به موضوع پیوند مفهوم اقتصاد سیاسی و تحلیل فضایی شهری می‌پرداختند، وارد مرحله جدیدی شد. در این باره می‌توان به دو متن بسیار تأثیرگذار اشاره نمود: (۱) انقلاب شهری (۱۹۷۰) اثر آنری لوفور و (۲) پرسش شهری (۱۹۷۷) اثر مانوئل کستلز. با این دو کتاب بود که بحث تئوری فضا در بسط علوم اجتماعی به مبحثی بسیار مهم بدل گشت. کستلز به نحو تحسین‌برانگیزی پرده از پله پیرامون تئوری اجتماعی غیرفضایی سنتی^{۳۳} برداشت و بعد جدیدی به نام تئوری شهری فضایی را مطرح نمود. او برای اولین بار، و در قالب پارادایمی جدید، روابط بنیادین میان جامعه، فضا، و فرم را هم‌پیوند و یکپارچه کرده و در این راه به تئوری پسامارکسیستی^{۳۴} استناد داشت (Castells, 1977)؛ تئوری‌ای که بسیاری از مفاهیم مهم مارکسیستی را حفظ نموده، و در برخی موارد نیز پا را فراتر می‌نهد. لوفور و بعدتر هاروی مفهوم اقتصاد سیاسی فضایی را با استناد به همین تئوری به‌شکلی سازمان‌یافته تبیین کردند (Cuthbert, 2008 [2007], 126-127).

هم هاروی، هم لوفور ادعان داشتند که از منظر اقتصاد سیاسی فضا، در دوران سرمایه‌داری متأخر، فضای تولیدشده بخشی از شیوه مدرن تولید سرمایه‌دارانه است که تبدیل به کالا شده و به منظور رشد اقتصادی و انباشت سرمایه و نهایتاً تولید ارزش اضافی به کار گرفته می‌شود. این فضا علاوه بر ابزار تولید، ابزار کنترل، سلطه و قدرت نیز هست و نمی‌توان آن را جدا از روابط اجتماعی دید (Lefebvre, 2003 [1970], 116; Harvey, 2012; 5).

بنابراین غلبه بر فضا، مستلزم این است که فضا به مثابه چیزی قابل استفاده، منعطف و دارای قابلیت سلطه‌پذیری از طریق عمل انسانی، تلقی شود. بدین منظور خرید و فروش فضا به مثابه یک «کالا»، تنها روش تثبیت فضا در عمل اجتماعی، به مثابه فضای جهانی، یکپارچه، عینی و ذهنی مطرح می‌گردد و ارزش پولی به تنها معیار اندازه‌گیری فضا تبدیل می‌شود (Harvey, 1985, 13).

فضا به مثابه کالا و ارزش‌های منسوب به آن

وفق چارچوب نظری این مقاله، کالاها دارنده ارزش استفاده و مبادله‌اند و نظر به اینکه فضاهای شهری یک محصول اجتماعی‌اند و به‌مثابه کالا تولید می‌شوند، پس چنین درکی در مورد آنها نیز صادق است و می‌توانند مجرای تولید ارزش مبادله و استفاده و نیز محل تحقق اضافه‌ارزش باشند (Harvey, 2012). تجلی ارزش استفاده در فضاهای شهری در عمومی بودن، قابل استفاده بودن، و رضایت‌خاطر از آن نزد عموم است. از سویی دیگر، کسب انتفاع از شهر از طریق فروش فضاهای آن، واجد ارزش مبادله‌ای است

فرصت افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی به دلیل فقدان نظارت عمومی، امری دور از ذهن نیست.

باغات و اندام‌واره‌های طبیعی همچون روددره‌ها و کوهستان، عرصه دیگری برای دست‌اندازی به قصد حصول ارزش‌های مبادله‌ای در شهرها از جمله کلانشهر تهران هستند. طی دهه‌های اخیر بسیاری از باغات تهران که بخشی از دارایی‌های اکولوژیک این شهر هستند، به دلیل ناتوانی از رقابت با ارزش‌های مبادله‌ای مترتب بر ساخت‌وسازهای مسکونی و تجاری و دست‌آویزی تحت‌عنوان حقوق مکتسبه، از بین رفته‌اند. در این میان، برخی از سیاست‌های نادرست مدیریت شهری از جمله ضوابطی همچون «برج‌باغ» نیز نتوانست کمکی به حفظ و صیانت از آنها نماید. بر اساس مطالعات صورت‌گرفته در شهر تهران (Kashmari, Raesi & Rahmati, 2020)، نرخ برابری ارزش مبادله‌ای باغی که در آن کاربری‌های همچون باغ‌رستوران، باغ‌تالار، و ... مستقر می‌شود، با باغی که زیر ساخت‌وساز مسکونی می‌رود، تنها بعد از طی زمانی در حدود ۱۰ سال سربه‌سر می‌شود و به همین دلیل است که وسوسه ساخت‌وساز در اراضی باغی تهران با هیچ سازوکار جبرانی قابل کنترل نیست و تنها راه صیانت باغات، ورود بخش عمومی به نمایندگی از شهروندان جهت تملک آن (با اذعان به هزینه قابل توجهی که ممکن است برای بخش عمومی به همراه داشته باشد) به منظور حفظ ارزش استفاده‌ای و جمع‌اش است.

البته در این بین، نباید از به‌کارگیری سازوکارهایی همچون «انتقال حق توسعه» (TDR)^{۳۸} نیز برای حفظ ارزش‌های استفاده باغات به سادگی گذشت. در خصوص ساخت‌وسازهای صورت‌گرفته در حریم روددره‌ها و نیز در دامنه اراضی کوهستانی تهران، حتی تا ترازهایی بالاتر از ترازهای مجاز در طرح تفصیلی، نیز می‌توان ولع دستیابی به ارزش‌های مبادله‌ای که موجبات هدررفت ارزش‌های استفاده‌ای این دارایی‌های اکولوژیک شهر را فراهم کرده‌اند را مشاهده کرد.

مال‌ها و مراکز عظیم‌الجثه تجاری یکی دیگر از مابه‌ازاهای ارزش مبادله در شهر و از تجلیات فضایی حاصل از انباشت سرمایه ثابت به شکل ساخت‌وسازهای کلان‌مقیاس خصوصی نزد طبقه خاصی از جامعه شهری هستند. مال‌ها به‌عنوان یک منبع سودآوری و انتفاع خصوصی از جمله فضاهایی‌اند که ارزش مبادلاتی آنها بر ارزش استفاده‌شان به عنوان یک مقصد تفریحی که ضامن رفع نیازهای روزمره شهروندان است، تسلط دارد و رشد چارچگونه آنها در شهر تهران به ویژه طی دو دهه اخیر، نشان از مصرف فضاهای اشتراکی شهری با نیت خصوصی‌سازی آنها به قصد کسب حداکثری ارزش‌های سرمایه‌ای و مبادلاتی است. اینگونه کاربری‌ها و فعالیت‌های شهری، افزون بر اینکه مروج

مسکن طی همین بازه زمانی، بازهم گفتمان لزوم افزایش شمار مسکن در شهر تهران جاری و ساری است. در حالی که شهر تهران در وضعیت کنونی نیز، با مزاد عرضه مسکن و عددی مابین ۳۵۰ تا ۵۰۰ هزار واحد مسکونی خالی مواجه است (Yazdani, 2021, 131). با چنین روندی است که مشخص می‌شود ارزش اجتماعی و استفاده‌ای مسکن، به کل جای خود را به ارزش‌های سرمایه‌ای و مبادلاتی داده و در نتیجه، مسکن از بافت اجتماعی پیشین منتزع و به خودی خود به مسأله‌ای مجزا تبدیل می‌شود. جنبه دیگری از کالایی شدن مسکن را می‌توان در موضوع فروش تراکم جستجو کرد. بنابر مطالعات آماری انجام‌شده (Yazdani, 2021)، هزینه خرید تراکم مزاد ساختمانی که طی دهه‌های اخیر، همواره از جمله ابزارهای تشویقی برای رونق بازار مسکن بوده، فقط در حدود ۵ درصد از کل هزینه تمام‌شده ساخت‌وساز مسکونی در شهر تهران است (بر اساس نظام جاری تعرفه‌گذاری مدیریت شهری در تهران) و با لحاظ متوسط سود حدوداً ۳۵ تا ۴۰ درصدی ساخت مسکن در تهران، آشکار است که برای سوداگران عرصه مسکن، خرید تراکم مزاد امری به‌شدت به‌صرفه از حیث اقتصادی بوده و هست، و مابه‌تفاوت این هزینه‌ها، مستقیماً از محل منفعت عمومی و سرمایه شهروندان و به قیمت هدررفت کیفیت زیست شهری (ارزش‌های استفاده‌ای و اجتماعی محیط شهر) پرداخت می‌شود.

در مثالی دیگر می‌توان به بافت مرکز تاریخی تهران، و خیابان‌ها و میدانی شهری واقع در آن اشاره کرد که با غلبه سنگین و متراکم عملکردهای تجاری مختلف - عمدتاً به شکل راسته‌ها یا گره‌های تک‌عملکردی تجاری و فعالیت‌های نازل پشتیبان آن (همچون انبارها و کارگاه‌ها) - با افت معنادار کیفیت سکونت و زیست جمعی، انواعی از ناهنجاری‌های اجتماعی، و به تبع آن، فرسودگی شدید کالبد مواجه است. مرکز تاریخی تهران (چه در محدوده حصار طهماسبی و چه در حدود وثغور حصار ناصری) امروزه جولانگاه عملکردهای تجاری است و با وجود تلاش‌ها و اقدامات مقطعی و گذرای که برای احیاء حیات شهری و بازگرداندن کیفیت زندگی به این محدوده شده، هنوز با یک مرکز شهر سنتی که نمونه‌های موفق آن در بسیاری از شهرهای جهان قابل ردیابی است، فاصله مدیدی دارد. این نقصان و کژکارکردی که مبتلابه محدوده مرکزی پایتخت است، تا حد زیادی محصول چند دهه سوءمدیریت و رخت‌بربستن تدریجی سکونت از آن، و جایگزین‌شدن تدریجی کارکردهایی است که تماماً واجد ارزش‌های مبادله‌ای و سرمایه‌ای‌اند و ارزش‌های استفاده‌ای را در محاق قرار داده‌اند. قیمت سرسام‌آور یک مترمربع از مستغلات تجاری در این ناحیه از شهر تهران در قیاس با اراضی مسکونی، به روشنی گویای چرایی افت سکونت و کیفیت محیطی در این پهنه شهری است که تبعات همچون شب‌مردگی در ساعات غیرکاری و طبیعتاً

صورت‌بندی مفهومی ارزش در فضای شهری و شناسایی ذینفعان آن

ژلنیتس (Zieleniec, 2020, 79) با تعمیم موضوع ارزش به فضا، اینچنین از لوفور نقل می‌کند: «فضا صرفاً اقتصادی نیست، که در آن تمام بخش‌ها معاوضه‌پذیر و دارای ارزش مبادله‌ای باشند. برعکس، فضا مدلی از ارزش استفاده نیز دارد که در برابر تعمیم ارزش مبادله‌ای در اقتصاد سرمایه‌داری تحت نفوذ دولت یکدست‌ساز، ایستادگی می‌کند». بدین ترتیب دو شکل متمایز از ارزش را می‌توان در فضاهای شهری متصور بود. نخست، ارزشی که دارای تبعات مالی ملموس است و از طریق بهای پولی قابل اندازه‌گیری است و به صورت مستقیم در قالب سود اقتصادی به آنهایی تعلق می‌گیرد که مسئول سرمایه‌گذاری در امر توسعه و ساخت‌وساز هستند. این افراد هم می‌توانند بخش عمومی باشند و هم بخش خصوصی. دوم، ارزشی که ناملموس بوده و نمی‌توان آن را با سنجه‌های مستقیم مالی مورد برآورد قرار داد که همان ارزش استفاده مترتب بر آن است. نوع دوم، ارزشی غیرمستقیم است که به شکل سود اجتماعی/ فرهنگی و زیست‌محیطی به کل جامعه تعلق می‌گیرد.

به عبارتی، این ارزش استفاده ممکن است در قالب منافع زیست محیطی به صورت کاهش مصرف انرژی، تنوع محیطی، استفاده از مصالح ساختمانی با کیفیت و قابلیت دسترسی برای دوچرخه و سایر وسایل حمل و نقل عمومی متجلی گردد. یا ماهیتی اجتماعی داشته باشد؛ به عنوان مثال سبب سرزندگی مکان، ارتقا هویت و غرور مدنی، همگانی و همه شمول بودن فضا و بهبود تسهیلات و امکانات شود. از دیگر صور ارزش استفاده فضاهای شهری، می‌توان به ارزش فرهنگی و تصویر ذهنی آن اشاره کرد. این شکل از ارزش با اتکا به تقسیم بندی بودریارذیل ارزش نمادین قرار می‌گیرد. بودریار غیر از ارزش استفاده و مبادله، هر شیء را واجد دو نوع ارزش دیگر نیز می‌داند؛ ارزش نمادین^{۳۹} و ارزش نشانه‌ای^{۴۰}. منظور از ارزش نمادین، ارزشی است که یک سوژه به ابژه می‌بخشد و ارزش نشانه‌ای نیز، به اعتقاد او، در قالب نظامی از ابژه‌ها قابل تعریف است (Baudril-lard, 1973).

بدین لحاظ فضاهای شهری، می‌توانند حامل ارزش‌های فرهنگی یا تصویرذهنی نیز باشند. در فضاهای تاریخی یا رویدادی این نوع ارزش بیش از سایر ارزش‌ها دریافت می‌گردد. در واقع ارزش حقیقی فضاهای شهری می‌تواند بسیار بیشتر از قیمت عرضه آنها یا هزینه‌هایی که صرف دسترسی به آنها می‌شود، باشد. جدول ۲، خلاصه انواع صورت‌بندی در فضا و تعاریف مرتبط با آنها را ارائه می‌کند.

از دیگر پرسش‌های این پژوهش، شناسایی ذینفعان هر یک از صور ارزش‌های پیش‌گفته در فضای شهر بود. گروه‌های مختلف ذی‌نفع، دیدگاه‌ها

نمایش و فرهنگ مصرفی‌اند، به دلیل فقدان عرصه عمومی شهری واقعی یا قلت قابل توجه آن، به بدیلی جعلی بدل شده‌اند که ابتدا کیفیت فضایی و زیستی نسخه اصیل‌شان را ندارند و انواع و اقسام کنترل، نظارت و محدودیت بر آنها حاکم است (Kazemi & Amir Ebrahimi, 2021). همچنین همجواری شمار عمده‌ای از این مراکز خرید بزرگ‌مقیاس با بافت‌های مسکونی، مشکلات عدیده ترافیکی و نیز برهم‌زدن بافت اجتماعی همجوار را موجب شده است که در مجموع ارزش استفاده‌ای معناداری برای شهر و شهروندان به همراه نداشته و ندارد.

حتی فضای دانش و آکادمی نیز از وسوسه دستیابی به ارزش‌های مبادله‌ای و سرمایه‌ای در شهر - ولو به قیمت هدررفت ارزش‌های اجتماعی و استفاده‌ای شهروندان - در امان نبوده است. تلاش‌های صورت‌گرفته و فشارهای وارد از سوی نهاد آکادمی جهت توسعه محدوده‌های دانشگاهی (تهران و الزهرا) با دست‌اندازی بر اراضی حوزه بلافصل‌شان، تصاحب آنها و جابه‌جایی سکنه‌شان، نمونه‌ای از این مدعاست. در پس پشت این تلاش‌ها، دست پنهان بازار در قالب طرح‌های سوداگرانه مهندسان مشاور، و نیز حضور دولت و بخش عمومی در پرتو سازوکارهای به‌اصطلاح قانونی تأیید و تصویب طرح یا سازوکارهای حقوقی مرتبط با مالکیت اراضی را می‌توان مشاهده کرد که جملگی با فشار وسوسه‌انگیز ارزش مبادله، و به انزوافتن ارزش استفاده همراه بوده است. همچنین، مداخلات نهادهای پولی از جمله بانک‌ها در توسعه مستغلات شهری در لوای شرکت‌های عمرانی و انبوه‌ساز (که با نقش اصلی‌شان یعنی واسطه‌گری پول در تعارض است) نیز یکی دیگر از تلاش‌های کثیر صورت‌گرفته در جهت استخراج هر چه بیشتر ارزش‌های مبادله‌ای از بطن فضاهای شهری است.

از مصادیق و مثال‌های فوق‌الذکر، روشن است که جولان مالکیت خصوصی و بی‌توجهی به فضاهای شهری عمومی و حقی که استفاده‌کنندگان در ایجاد آنها دارند، این قدرت را در دست ارزش مبادله قرار داده تا فضاهای شهر را وفق میل خود و در راه کسب انتفاع بیشتر شکل دهد (Purcell, 2013, 142). بنابراین، کاهش فاصله میان این دو نوع ارزش، از وجوه ارتقاء عدالت اجتماعی - فضایی است که با ایجاد موازنه میان منافع حاصل از ارزش‌ها به ارتقا کیفیت محیط در بین ذینفعان مختلف فضاهای شهری می‌انجامد (Binandeh, Mahmoudi & San-aei, 2020, 31-32).

در بخش بعد به تبیین هر یک از این ارزش‌ها، صورت‌بندی و ذینفعان آن پرداخته می‌شود تا از طریق تدوین چهارچوب فهم ارزش‌های مترتب بر فضا، شهر را به سمتی سوق داد که تعادل نسبی میان ارزش‌های استفاده‌ای و ارزش‌های مبادله‌ای فراهم شود.

امور عمومی دیگر صرف شود. از این رو، شناخت افراد و گروه‌های ذی‌نفع می‌تواند در موازنه بین ارزش‌های مترتب بر فضا و پرهیز از ایجاد تعارض بین منافع حاصل از آن ارزش‌ها مؤثر واقع شود؛ زیرا اغلب تولید ارزش اضافی در افق کوتاه‌مدت تنها دل‌مشغولی جریان سرمایه به شمار می‌رود، در حالی که کاربران هرروزه بیشتر از ارزش استفاده فضا و منافع بلندمدت آن بهره‌مند می‌شوند. جدول ۳ نشان می‌دهد هر یک از ذی‌نفعان فضاهای شهری به دنبال کدام نوع از ارزش‌های برشمرده شده هستند و این نوع ارزش را در پاسخ به کدام دل‌مشغولی و دغدغه جستجو می‌کنند. شناسایی این دغدغه‌ها و دل‌مشغولی‌ها، به ویژه وقتی ماهیت انتزاعی و ناملموس دارند، می‌تواند در شناخت چرایی غلبه ارزش مبادله بر ارزش استفاده مؤثر واقع شود. این یافته از این بابت اهمیت دارد که شرایط بازار هیچگاه تغییری نخواهد یافت؛ بدین معنی که، سرمایه‌گذارانی که دنبال سود بیشتر هستند، سرمایه‌گذاری در شکلی از توسعه که متضمن بیشترین سود بازگشتی است را ترجیح

و نگرش‌های متفاوتی درباره ارزش کالایی که استفاده می‌کنند، دارند؛ چنانچه برای کارخانه‌دار ارزش استفاده نیروی کارگر (نیروی بدنی یا مهارت فنی) بیش از ارزش مبادله وی (مزد دریافتی) اهمیت پیدا می‌کند و برای کارگر نیز ارزش استفاده خود، بدان لحاظ که بدون وجود سرمایه‌دار قادر به استفاده از آن نیست، کم‌اهمیت‌تر از ارزش مبادله‌ای‌اش جلوه‌گر می‌شود. در فضای شهری نیز میزان و شدت توجه به هر یک از ارزش‌ها، بیش از آنکه در گرو خود فضا باشد، به نوع مخاطبین آنها بستگی دارد. بنابراین، درک یک شهروند از یک فضای شهری مناسب، از درک یک مالک زمین و یا مدیریت شهری، که به دنبال کسب سود بیشتر برای منافع شخصی یا حتی عمومی به زعم خود است، متفاوت قلمداد می‌شود. به عنوان مثال در پروژه ساخت یک مرکز تجاری عمومی (مال)، هم سازنده/ مالک زمین و هم مرجع صدور مجوز ساخت به دنبال کسب سود اقتصادی (ارزش مبادله) بیشتر هستند، حتی وقتی این سود اقتصادی در قالب عوارض ساخت توسط نهاد حاکمیتی دریافت و برای

Table 2. Formation of value concept in urban space

Main values of commodity		A Typology of Use Value
Exchange value It defines the commercial value of any urban space as a tradable commodity. For the owner, this is the book value, and for the developer, this is the return on capital and profitability. It also covers issues such as ease of letting and disposability.	Use value The pleasure a commodity – here as an urban space or a public place – generates for the users. This value is derived from a safe and welcoming built environment that motivates social interactions and meets citizen satisfaction and well-being.	Image value: Contribution of any urban space to enhancing a place's identity, prestige, vision, and reputation, as part of a brand image. Social value: Urban spaces that make connections between people, creating or enhancing opportunities for positive social interactions, reinforcing social identity and civic pride, encouraging social inclusion and contributing to improved social health. Environmental value: The added value arising from a concern for intergenerational equity, the protection of biodiversity and the precautionary principle in relation to consumption of finite resources and climate change. The immediate benefits are to local health and pollution. Culture value: This is a measure of an urban space's contribution to the richness of a city, how it relates to its location and context, and also to broader historical patterns and a sense of place. Cultural value may include consideration of highly intangible issues like symbolism, inspiration, and aesthetics.

Table 3. Stakeholders of urban spaces and values and concerns related to space

Stakeholders	Exchange Value	Use value				Concerns
		Image	Social	Environmental	Culture	
Landowners	✓	✓	-	-	-	Maximization of returns, raising of profits, protection of holdings, Potential for increased land values for sale or rent, reduction of maintenance costs, and acceleration of development permission issue
Funders & Investors	✓	✓	-	-	-	A safe investment, the guarantee of returns, high Liquidity, long-term profitability, risk compensation, and lifting bureaucratic barriers
Developers	✓	✓	-	-	-	Being Buildable, marketable, profitable; rate of increase in wages and cost of materials, acceleration of development permission issue, acquirement of good reputation, and potential for progress in the work field
Public Authorities (Management agents)	-	✓	✓	-	-	The fulfilment of the general planning policies, responsiveness to a wide range of public interests, maintenance of urban facilities, increase in tax-based incomes, and management efficiency
Citizens	✓	✓	✓	✓	✓	The monetary value of space, multifunctional space, safety and security, functionality, good image, inclusiveness, increased civic pride, and enhanced sense of place
Community Interests	-	✓	✓	✓	✓	Giving priority to local needs and demands, contextualism, providing compatible land uses, inclusiveness of public places, and avoidance of gentrification
Professionals & consultants	✓	✓	✓	✓	✓	

مصلح معطوف به کاهش مصرف انرژی و حتی عدم توجه به شبکه حمل و نقل عمومی در توسعه شهری از جمله تقابل تمایل سرمایه برای استیلای ارزش مبادله بر ارزش زیست محیطی به شمار می‌رود. در زمینه ارزش استفاده اجتماعی نیز مثال نوسازی بافت‌های فرسوده (رویکرد متقدم به آن، به معنای ترغیب به تجمیع، تعریض معبر و افزایش تراکم)، نشان از کم توجهی به ارزش‌هایی همچون تعلق محلی، سرزندگی، انسجام اجتماعی، اختلاط کاربری‌ها و... دارد. چنانچه از مثال‌های فوق برمی‌آید، نظام سرمایه‌داری مستغلاتی، شهر را کالایی قابل مبادله می‌انگارد و می‌کوشد به شیوه‌های مختلف با نفوذ در قوانین یا نهادهای شهری، ارزش استفاده‌ی شهر را به نفع ارزش مبادله برای خود مصادره کند.

در نتیجه باید در تولید فضاهای شهری به ارزش استفاده بازگردیم. مردم به کدام ارزش‌های مصرفی نیاز دارند و چه‌گونه تولیدفضا را باید سازمان‌دهی شود که این نیازها را برطرف کند؟ پاسخ موازنه میان منافع حاصل از ارزش‌ها و هزینه‌های مترتب بر ارتقا کیفیت محیط در بین ذینفعان مختلف فضاهای شهری است؛ زیرا رفتار کنشگران مختلف در واکنش به منافع یا هزینه‌های مذکور، پدیده‌ای پیچیده و پویا است. نگاه اجتماعی، پیشبرد منافع همگانی و حصول ارزش‌های غیرمادی و غیرمبادله‌ای را دنبال می‌کند، در حالی که نگاه منفعت‌گرا، غالباً تحت‌تأثیر ارزش‌های مبادله‌ای و سودهای اقتصادی در کوتاه‌مدت است. در این راستا شهروندان به طور کلی بر فضاها و مکان‌های بازنمایی^{۴۲} و بر ارزش استفاده فضای زیسته تأکید دارند. در مقابل گروه‌های سیاسی ذی‌نفوذ و صاحبان سرمایه، ارزش مبادله را در رأس توجه قرار می‌دهند و کالایی کردن فضا اولویت اصلی آنهاست.

مادامی که معیار اصلی موفقیت برای سرمایه‌گذاری در مقوله کیفیت محیطی در فضاهای شهری، تنها ارزش مالی/مبادله‌ای و سود بازگشتی (در قامت ارزش اضافی) در جهت استفاده از آن در جهت ارزش‌افزایی مالی در جای دیگری از شهر (انباشت) باشد و به منافع جمعی ناشی از سرمایه‌گذاری در بالفعل‌رسانی و تحقق سایر گونه‌های ارزش، وقعی نهاده نشود، افول کیفیت محیطی امری بدیهی است. گرچه باید به این نکته توجه داشت که رابطه میان فضاهای شهری و ارزش، ارتباطی خطی و مستقیم میان آزادسازی ارزش و افزایش سطح کیفیت فضا نیست. گرچه فعلیت ارزش‌ها در افزایش سطح کیفیت محیط، موثر است، اما از جهات دیگر ممکن است، حداقل در کوتاه‌مدت موجب افزایش هزینه‌ها نیز بشود. لذا، موانع موجود در راه تعادل بخشی بین ارزش‌های مترتب بر فضا بسیار پیچیده بوده، و رفع آنها مستلزم به‌کارگیری گستره‌ای از راه‌حل‌های مختلف برای غلبه بر بسیاری از دشواری‌های اقتصادی، سیاسی می‌باشد.

می‌دهند. تحلیل جدول مذکور نشان می‌دهد تأکید بر ارزش مبادله و ماندگاری اقتصادی چگونه سبب به حاشیه راندن منافع اجتماعی و ایجاد فضاهای شهری منزوی، نامنسجم و صرفاً صحنه‌آرایی شده که فاقد ویژگی‌های مثبتی چون همه‌شمول بودن و همگانی بودن هستند، می‌شود.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش سعی شد با مدد از زبان اقتصاد سیاسی، خصایص فضاهای شهری و اساسا فرآیندهای مترتب بر چگونگی ظهور، گسترش و افول آنها بررسی گردد. در این رویکرد، فضای تولیدشده بخشی از شیوه مدرن تولید سرمایه‌دارانه در دوران جدید سرمایه‌داری است که تبدیل به کالا شده و به منظور رشد اقتصادی و انباشت سرمایه و نهایتاً تولید ارزش اضافی به‌کار گرفته می‌شود. بنابراین، با کالا پنداشتن فضا، دو ارزش استفاده و مبادله بر آن مترتب شده و رژیم شهری جدیدی به وجود می‌آید که فضاهای شهری را به عاملی در فرآیند ارزش‌گذاری سرمایه و رشد اقتصادی بدل می‌نماید.

این رژیم شهری جدید تعادل میان ارزش مبادله و ارزش استفاده‌ی فضاها و هرگونه محیط انسان‌ساخت را برهم زده و با ایجاد فرم‌های فضایی که بتواند گردش سرمایه و بازتولید نیروی کار را تسهیل کند، تنها در پی استخراج مؤثر ارزش استفاده است. در نتیجه این امر، نظام شهری مبتنی بر سرمایه‌داری ممکن است مکان‌ها با معانی و ارزش‌هایی را که برای افراد و گروه‌ها دارند، را تهدید کند و یا به کلی از میان بردارد. جهش سرسام‌آور قیمت مسکن در چندسال اخیر، به حاشیه راندن تهیدستان به شهرهای جدید، فروش تراکم، تغییر کاربری باغات، تولید انبوه مال‌ها، نحوه مواجهه با بافت فرسوده و... جملگی مسائل (پروبلم) شهری هستند که با این سوپه اقتصاد سیاسی فضا، یعنی توازن اشکال متفاوت ارزش فضای شهری و تولید ارزش اضافی سروکار دارند.

بدین ترتیب در کانون تحلیل در زمان از مسأله شهر در دوران متاخر، استیلای ارزش مبادله بر ارزش استفاده، نقشی حیاتی دارد. زیرا ائتلافی از بازیگران حوزه اقتصادی و سیاسی بر سر لزوم سودآوری شهر، اجماع کرده و شهر را به ماشینی برای تحقق این سود بدل می‌کنند. اما شهر برای کل ساکنان و فعالان در آن کالایی عمومی^{۴۱} است، یعنی برای آنها ارزش استفاده دارد. هیچ‌یک از ساکنان و فعالان در شهر به آن به عنوان ارزش مبادله، نمی‌نگرند. بنابراین ارزش استفاده باید اولویت یابد. این ارزش‌های استفاده ممکن است ماهیت اجتماعی، زیست محیطی، فرهنگی یا تصویر ذهنی داشته و بر یک فضا با سهم‌های مساوی یا مختلف مترتب باشند. به عنوان نمونه، آلودگی شهرها، از بین بردن طبیعت، گزینش مصالح ساختمانی ارزان‌تر به جای

پی‌نوشت

33. Traditional spatial social theory
34. Postmarxist theory
35. Antagonist
36. Agonist
37. Property value
38. Transfer of development right
39. Symbolic value
40. Sign value
41. Public Goods

۴۲. Representational space: اصطلاحی که توسط لوفسور برای اطلاق به فضای زیست روزمره شهروندان به کار می‌برد. فضاهایی که کم‌وبیش به نظام‌های منسجم نمادها و نشانه‌های غیرزبانی گرایش دارد و مستقماً بدل به تجربه‌ی زیسته شده و استفاده کنندگان از فضا هر روز آن را به وساطت تصاویر و نمادها تجربه می‌کنند (Farmahini & Sarafi, 2020).

تشکر و قدردانی

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی برای ایشان وجود نداشته است.

تأییدیه‌های اخلاقی

نویسندگان متعهد می‌شوند که کلیه اصول اخلاقی انتشار اثر علمی را براساس اصول اخلاقی COPE رعایت کرده‌اند و در صورت احراز هر یک از موارد تخطی از اصول اخلاقی، حتی پس از انتشار مقاله، حق حذف مقاله و پیگیری مورد را به مجله می‌دهند.

منابع مالی / حمایت‌ها

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

مشارکت و مسئولیت نویسندگان

نویسندگان اعلام می‌دارند به‌طور مستقیم در مراحل انجام پژوهش و نگارش مقاله مشارکت فعال داشته و به‌طور برابر مسئولیت تمام محتویات و مطالب گفته‌شده در مقاله را می‌پذیرند.

References

1. Azad Armaki, T. (2011). *Theories of Sociology*. Tehran: Soroush publication. [In Persian]
2. Basiri Mozdehi, R., Daneshpour, S. A., & Alalhesabi, M. (2020). Redefining the Ontology of Place as the Urban-Relational. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 17(90), 5-18.
3. Baudrillard, J. (1973). *The mirror of production*. St. Louis: Telos
4. Binandeh, M., Mahmoudi, J., & Sanaei, A. (2020). Urban Spatial Politics and Low-Income Districts (An Institutional Ethnography in Sanandaj District). *Sociology of Culture and Art*, 2(3), 26-48. [In Persian]
5. Bottomore, T. (1983). *A Dictionary of Marxist Thought*. Oxford: Blackwell.
6. Caporaso, J. A., & Levine D. P. (2008) [1992]. *Theories of Political Economy*. Translated by Mahmoud Abdollah Zadeh. Tehran: Seles Publi-

1. Mode of production
2. Forces of production (productive forces)
3. Relations of production
4. Political economy
5. Natural production
6. Commodity
7. Division of labour
8. Private property
9. Means of production
10. Use value
11. Exchange value
12. Consumption
13. Reproduction
14. Surplus value
15. Accumulation
16. Urbanization of capital
17. Labor power
18. Instruments of labor
19. Subjects of labor

۲۰. Mercantilism: مرکانتیلیسم یا سوداگرایی که از قرن شانزدهم تا اوایل قرن هجدهم رواج داشت، عبارت است از ملی‌گرایی اقتصادی جهت دستیابی به جامعه‌ای ثروتمند و قدرتمند بر اساس تجارت خارجی و بین‌المللی. آدام اسمیت اصطلاح نظام مرکانتیلیستی را برای توصیف نوعی از نظام اقتصاد سیاسی وضع کرد که در پی آنست تا با تحدید واردات و تشویق صادرات، به ثروت کشور بیفزاید. در این دوره، ذخایر طلا و نقره به‌عنوان پایه ثروت ملی و عاملی تعیین‌کننده در برقراری مبادلات خارجی کشورها مطرح بود و وضعیت مطلوب برای یک کشور را وقتی می‌دانست که آن کشور بتواند صادرات خود را افزایش و واردات را کاهش دهد تا تراز تجاری‌اش مثبت شود.

21. Diderot
22. Embeddedness
23. Disembeddedness
24. انتساب صفت کلاسیک به عبارت اقتصاد سیاسی این دوره، بعدها توسط مارکس و با نگاهی انتقادی انجام شد.
25. The Wealth of Nations: اسمیت عقیده داشت که کار اجتماعی (Social labour) و مخصوصاً تقسیم کار (Division of labour) منبع ثروت ملت‌ها است.
26. Concrete labour
27. Abstract labour
28. Realization
29. Chicago School of Human Ecology
30. Urban spatial structure
31. Urban spatial analysis
32. La Revolution Urbaine

7. Carmona, M., de Magalhaes, C., Edwards, M., Awuor, B., and Aminossehe, S. (CABE) (2001). *The Value of Urban Design: A research report commissioned*. London: Thomas Telford Publishing.
8. Castells, M. (1977). *The Urban Question: AMarxist Approach*. London: Edwin Arnold
9. Chilcote, R. H., (2017) [1994]. *Theories of Comparative Politics: The Search for a Paradigm Reconsidered*. Translated by Vahid Bozorgi and Alireza Tayyeb. Tehran: Rasa Publication. [In Persian]
10. Clark, B.S. (2017) [1998]. *Political Economy: A Comparative Approach* (3rd Ed). Translated by Abbas Hatami. Tehran: Kavir. [In Persian]
11. Creswell, J. W. (2017) [1997]. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among*

- Five Traditions*. Translated by Hasan Danaee Fard & Hosein Kazemi. Tehran: Saffar- Eshraghi. [In Persian]
12. Cuthbert, A. (2007). *Urban Design: requirem for an era-review and critique of the last fifty years*. Urban Design International 177-223, 12.
 13. Cuthbert, A. (2008) [2007]. *Urban Design and Spatial Political Economy: Requiem for an Era-Review and Critique of the last Fifty Years*. Translated by Reza Basiri Mozhdehi and Hamideh Farahmandian. Tehran: Tahan. [In Persian]
 14. Farmahini Farahani, B., & Sarrafi, M. (2021). The Role of Mental Schemata in Production of Space (Criticism of Lefebvre's Spatial Triad from the Perspective of Vygotskian School of Cognitive Psychology). *Journal of Iranian Architecture & Urbanism (JIAU)*, 12(1), 5-21.
 15. Ghorbani, M. (1980). *Political Economy in a Simple Way*. Tehran: Peyvand Publication. [In Persian]
 16. Gilpin, R. G. (1999). *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*. Translated by Mahdi Taghavi. Journal of Poltical- Economic Information; <https://www.sid.ir/paper/463365/fa> [In Persian]
 17. Hardt, M & Negri, A. (2009). *Commonwealth*, Cambridge, MA: Harvard University Press
 18. Harvey, D. (1985). *The Urbanization of Capital: Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization*. John Hopkins University Press.
 19. Harvey, D. (2010). *A Companion to Marx's Capital*. New York: Verso Books.
 20. Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. London & New York: VERSO.
 21. Harvey, D. (2019) David Harvey in an Interview with The Wire. Translated by Sudabeh Rakhsh. *Journal of Political Economy Critique*; <https://pecritique.com/2019/03/03/>. accessed: 5 Nov 2020. [In Persian]
 22. Harvey, D. (2020) [2013]. On Why Struggles over Urban Space Matter: An Interview with David Harvey. Translated by Parviz Sedaghat. *Journal of Political Economy Critique*; <https://pecritique.com/2013/11/18/>. accessed: 5 Nov 2020. [In Persian]
 23. Hasani, Sh. (2017). The Marxist Theory of Value and Three Proofs. *Journal of Problematica*; <https://problematica-archive.com/the-theory-of-surplus-value/> accessed: 4 Feb 2017. [In Persian]
 24. Javanshir, F. (1979). *Political Economy (Capital Mode of production)*. Tehran: Ferdos Publication. [In Persian]
 25. Kashmari, A., Raeisi, M., & Rahmati, E. (2020). Prioritization and Economic Feasibility of Selected Business That Allowed to Be Established in Tehran's Orchards. *Urban Economics and Planning*, 1(3), 138-155. [In Persian]
 26. Kazemi, A., & Amir Ebrahimi, M. (2021). Mega Malls and Shopping Complexes in Tehran, Tehran: Research and Planning Center of Tehran. [In Persian]
 27. Kazemi, K., & Tofangchi Mahyari, M. (2017). Globalization and Its Impact on the Right to the City. *Urban Managment*, 16(46), 61-70. [In Persian]
 28. Khosravi, K. (2019). *Tehran: The victim of Capital*; <https://bashgah.net>. accessed: 30 Sep 2019. [In Persian]
 29. Lefebvre, H. (2003) [1970]. *The Urban Revolution*, translated by Robert Bononno, University of Minnesota Press.
 30. Lefebvre, H. (1992). *The Production of Space*. Translated by Donald Nicholson-Smith. Oxford: Wiley-Blackwell.
 31. Lyotard, J-F. (1985). *The Postmodern Condition*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
 32. Maljou, M. (2016). *What is Political Economy*. Tehran: Porsesh. [In Persian]
 33. Marx, K. (2015) [1894]. *Capital: A Critique of Political Economy: Volume One*. Translated by Hasan Mortazavi. Tehran: Lahita. [In Persian]
 34. Mouffe, C. (2005). *On the Political (Thinking in Action)*.
 35. Neamani, F. (2018). Emergence and Evolution of Political Economy. *Journal of Political Economy Critique* ; <https://pecritique.com/2018/08/13/>. accessed: 12 Aug 2018. [In Persian]
 36. Nikitin, P.I. (2008) [1983]. *The Fundamentals of Political Economy*. Translated by Naser Zar Afshahn. Tehran: Agah. [In Persian]
 37. Polanyi, K. (2002). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Translated by Mohammad Maljou. Tehran: Pardis Danesh. [In Persian]
 38. Purcell, M. (2013). Possible worlds: Henri Lefebvre and the right to the city. *Journal of Urban Affairs*, 36, 141-254
 39. Ritzer, G. (2012) [1992]. *Contemporary Sociological Theory* (17th Ed). Translated by Mohsen salasi. Tehran: elmi publication. [In Persian]
 40. Safe, A. (2013). About Dual Characterstic of Value. *Journal of Week*; <https://mejalehhafteh.com/2013/08/06/> accessed: 3 May 2020. [In Persian]
 41. Saunders, P. (2012) [1986]. *Social Theory and the Urban Question*. Translated by Mahmoud Share Pour. Tehran: Tisa Publication. [In Persian]
 42. Schmitt, C. (2016) [1932], *The Concept of the Political*. Translated by Yashar Jeyrani and Rasoul Namazi. Tehran: Ghoghnoos. [In Persian]
 43. Sharifzadegan, M., & Nedaei Tousi, S. (2015). *Qualitative Methods in Development Planning (with Focus on Town and Regional Planning)*. Tehran: Shahid Beheshti University. Printing Publishing Center. [In Persian]
 44. Smith, A. 1776] (1979[) *The Wealth of Nations*. Translated by Sirus Ebrahim Zadeh. Tehran: Payam. [In Persian]
 45. Soja, E.W. (2017) [1980]. The Socio-Spatial Dialectic. Translated by Narges Khalesi Moghaddam. *Journal of Space and Dialectic*; <http://>

- dialectalspace.com/sociospatial-dialectics/ accessed: 11 Apr 2017. [In Persian]
46. Sweezy, P. (1980) [1942]. *The Theory of Capitalist Development*. Translated by Hasan Masali. Tehran: Takapou Publication. [In Persian]
 47. Tafazzoli, F. (1996). *History of Economic Thoughts: From Plato to the Contemporary Era*. Tehran: Ney Publication. [In Persian]
 48. Tajbakhsh, K. (2002). *The Promise of the City: Space, Identity, and Politics in Contemporary Social Thought*. Translated by Afshin Khakbaz. Tehran: Ney Publication. [In Persian]
 49. Tavakol, M. (1990). *Sociology of Knowledge: Theoretical Problems*. New Delhi: Sterling.
 50. Wang, G. C. (1980) [1977]. *Fundamentals of Political Economy*. Translated by A Rashidianour-nal of Political- Economic Information. Tehran: Mohsen Publication. [In Persian]
 51. Yazdani, F. (2021). *The Assessment of the impacts of Floor Area Ratio on the Function of Housing Sector*. Tehran: Research and Planning Center of Tehran. [In Persian]
 52. Zieleniec, A. (2020) [2007]. *Space and Social Theory*. Translated by Aidin Torkmeh. Tehran: Emi Farhangi Publication. [In Persian]

